

др Бојана Племић

Висока туристичка школа струковних студија, Београд

УДК 338.483.12(497.11)

338.48-6:904"652"(497.11)

АРХЕОЛОШКИ ПАРК МЕДИЈАНА: НЕДОВОЉНО ИСКОРИШЋЕН ПОТЕНЦИЈАЛ ТУРИЗМА СРБИЈЕ

THE ARCHEOLOGICAL PARK MEDIANA: INSUFFICIENTLY USED POTENTIAL OF SERBIAN TOURISM

Анстракт: У раду је представљен археолошки парк Медијана, као један од најзначајнијих римских локалитета Србије. Упркос изузетном садржају и укључености у руту Путевима римских царева, ово налазиште још увек није адекватно презентовано и припремљено за туристичку понуду. Након извршене валоризације, дошли смо до закључака да се ради о културном добру средње вредности индикатора тржишне привлачности и високе културне значајности/отпорности, што га чини подесним за развој туризма на дестинацији. Имајући у виду да је анализа вршена у тренутку када се на локалитету изводи до сада најзначајнији пројекат његове заштите, подизање чврсте конструкције над вилом са перистилом из доба цара Константина Великог, сматрамо да ће завршетак тих радова доста поправити резултате сличних анализа у будућности. Уз неопходно стручно залагање и предузимање додатних мера за побољшање атрактивности овог археолошког налазишта, Медијана може постати једно од главних одређишта културног туризма југоисточне Србије, чиме би се генерално унапредио и туристички имиџ града Ниша.

Кључне речи: Медијана, археолошки парк, културни туризам, валоризација, римски локалитети, Ниш, Србија

Abstract: This paper presents the archaeological park Mediana as one of the most important Roman sites in Serbia. Despite its remarkable findings and the fact that is included in the cultural route entitled „Road of Roman Emperors in Serbia,“ Mediana still has not been properly presented or prepared for tourism. After conducted evaluation, we came to the conclusion that it is a cultural asset of medium quality indicators for market attractiveness and of high cultural significance/robustness, which makes it quite suitable for tourism development at a destination. Having in mind that the analysis was conducted when the site had seen its most important protection project, i.e. erecting of the solid construction over the villa with peristyle probably dating back from the epoch of Constantine the Great, we believe that the completion of this project will substantially improve results of similar analyses in the future. Along with the necessary professional efforts and additional measures for improving the appeal of this archeological site, Mediana can become one of the main destinations of cultural tourism in South-eastern Serbia and significantly contribute to the general image of tourism in the city of Niš.

Key words: Mediana, archaeological park, culture tourism, evaluation, roman sites, Niš, Serbia

Увод

Познато је да је Србија изузетно богата земља културно-споменичким наслеђем из различитих епоха, које сведочи непрекинут континуитет живота почев још од давних времена праисторије, кроз готово све важније историјске епохе до модерног доба. Томе у прилог говори завидан број евидентираних археолошких локалитета на њеном тлу, махом из времена неолита, антике и средњег века, као непроцењива баштина ових простора.

Према евиденцији Републичког завода за заштиту споменика културе, у Централном регистру непокретних културних добара тренутно је забележено 185 археолошких налазишта, од којих међу непокретна културна добра од изузетног значаја спада њих 19, док у непокретна културна добра од великог значаја спада 25 археолошких локалитета.¹ Потребно је напоменути да званична евиденција није коначна, као и да се готово константно откривају нова налазишта, чија су истраживања у току или се пак налазе у процесу чекања материјалних средстава за покретање истих.²

¹ Подаци су доступни на званичној интернет презентацији Републичког завода за заштиту споменика културе (Непокретна културна добра) – http://www.heritage.gov.rs/cirilica/nepokretna_kulturna_dobra.php

² Актуелна истраживања, као и презентације нових локалитета у Србији, публикована су током последњих неколико година у истакнутим научним часописима попут *Старинара* у издању Археолошког института, затим *Гласника српског археолошког друштва*, *Саопштења Републичког завода за заштиту споменика и Зборника Народног музеја у Београду* (серија Археологија), као и периодичних гласила локалних музеја. Такође, стање у српској археологији прати и неколико интернет портала попут веома актуелног сајта www.archantis.org.

Сходно томе да је у савременом туризму уочен пораст интересовања за упознавање различитих култура односно пораст тзв. културног туризма, у складу са врло богатим наслеђем локалних заједница и у Републици Србији се овом туристичком аспекту поклања све већа пажња (Ђукић и Тодоровић 2008). Свакако да археолошка налазишта, заједно са другим споменицима културе, значајно доприносе разноврсној понуди туристичких дестинација Србије, али уочљиво је да степен искоришћености њиховог потенцијала још увек није задовољавајући. О томе сведочи и податак да у групи локалитета класификованих као непокретна културна добра од изузетног значаја³, само неколицина поседује одговарајући вид стручне заштите и презентације, односно адекватну туристичку валоризацију. Међу њима би требало издвојити као доста успешне примере праисторијско налазиште Лепенски Вир (Sreјović 1969; Sreјović i Babović 1995), а затим и римске локалитете Виминацијум (Spasić-Ђурић 2002), Феликс Ромулијану (Живић 2003) и Сирмијум (Поповић 2003), на шта указује и рад аутора који су разматрали погодности ових локалитета за посету туриста (Станковић 2003, 51, 54; Бесермењи и Пивац 2008; Берић, Ивков-Џигурски и Томић 2012; Воза и Вуковић 2012; Марковић и Петровић 2012).

³ То су следећи локалитети: Винча – локалитет Бели брег (Винча), Медијана – локалитет Брзи брод (Ниш), Царичин град (Лебане), некропола стећака (Бајина башта), Велика хумка (Пожега), Рудна глава (Мајданпек), Гамзиград (Зајечар), Лепенски вир (Мајданпек), Понтес и Караташ (Кладово), Старчево (Панчево), Басијана (Рума), Жидовар (Вршац), Гомолова (Рума), Сирмијум (Сремска Митровица), Челарево (Бачка Паланка), Улпијана (Липљан), Тителски плато (Тител), Виминацијум (Пожаревац) и Крак Лу Јордан (Кучево).

Посебну атрактивност налазишта из периода римске доминације на тлу Србије, уочили су и аутори пројекта „Путевима римских царева“ (*Itinerarium Romanum Serbiae*), замишљеног као креирање јединствене туристичке руте чији је главни садржај управо базиран на поменутом наслеђу. С обзиром на то да са нашег тла води порекло чак 18 римских императора, међу којима би свакако требало истаћи Константина Великог и Јустинијана Првог (Јовановић 2006), као и да су овде лоциране две провинцијалне престонице (Виминацијум и Сирмијум), затим царски резиденцијални комплекси (Феликс Ромулијана, Шаркамен, Медијана и Јустинијана Прима), заједно са остацима урбаних насеља и војних утврђења (Сингидунум, Дијана, Понтес и Наисус), јасно је да Србија обилује првокласном баштином која указује на изузетан значај њеног простора током позног Римског царства.

Поменути пројекат окарактерисан је као пројекат од изузетног националног интереса за очување културног наслеђа, јер је оживљавање археолошких локалитета кроз туристичку презентацију управо један од најбољих начина њихове заштите, уз додатне бенефите економско-регионалног развоја.⁴ Развој појединачних тачака „римске туре“ по Србији, заснован је на атрактивности археолошке заоставштине и њеном адекватном представљању уз изградњу неопходне инфраструктуре, према врло успешном моделу оствареном на примеру археолошког парка Виминацијум.⁵

⁴ Мастер план руте „Пут римских царева“ за потребе Владе Србије и Министарства економије и регионалног развоја израдио је Економски факултет у Београду 2004. године.

⁵ Од оснивања археолошког парка Виминацијум 2006. године до данас забележена је посета преко 55.000 туриста који су дошли копненим путем, док је више од

Квалитет ове културне руте препознат је и кроз пројектну синтезу „Путевима римских царева и дунавски пут вина“, као заједнички кандидат за сертификацију Савета Европе кроз сарадњу са Европским институтом за културне руте из Луксембурга. Тиме је његов значај подигнут на међународни ниво, па је планирана реализација предвиђена у сарадњи осам партнера из четири земље (Србије, Хрватске, Бугарске и Румуније), као модел за развој транс-националног културног туризма.⁶

Истичући значај локалитета из римског периода на тлу Србије, овом приликом указаћемо на археолошки парк Медијана, централно античко налазиште југоисточне Србије, које данас, готово 80 година од почетка систематских истраживања, упркос свом атрактивном садржају, још увек није адекватно валоризовано у оквиру локалног нити европског културног туризма где по свему припада.

Археолошки парк Медијана

Римско насеље Медијана, сачињено од комплекса урбаних вила и већег пољопривредног газдинства, некада је заправо било луксузно предграђе удаљено три римске миље од центра античког града Наиса (*Naissus*) (Vasić 2005, 168-169). Данас је на његовом месту археолошки парк смештен у источном делу Ниша, на пола пута за Нишку бању. Простор који су некада заузимале римске виле са пратећом инфраструктуром приближне површине 40 ха, налази се у југоисточном делу Нишке котлине на

10.000 туриста дошло бродовима који крстаре Дунавом. Види <http://viminacium.org.rs/projekti/itinerarium-romanum-serbiae/>.

⁶ „Putevima rimskih careva i dunavskim putevima vina – Kulturne rute Saveta Evrope dobile novog kandidata“, интернет портал *eКарџа*, 05. 03. 2014 (приступ 30. 10. 2014).

лесној заравни, односно средњем терасном нивоу речне долине Нишаве високом 35 метара (Ђирић 1974). На северу се граничи поменутом реком Нишавом, а на југу брежуљцима Селичевеце, са запада градским језгром Ниша, док је Кутинска река граница са истока. Посебан значај за овакво позиционирање насеља имала је близина термалних извора, данас у Нишкој бањи, који су аквадуктом снабдевали терме царског летњиковца на Медијани.

Град Наис је заузимао средишњи положај у римској провинцији Горњој Меизији (*Moesia Superior*), која се у већој мери простирала на тлу данашње Србије. Истовремено, његова позиција била је на важној раскрсници друмских и речних путева, као веза Западне Европе са истоком односно подунавске области са Јадранским и Јонским морем. Имајући у виду врло повољан географски положај Наиса, важнок војног и економског центра на Балкану, највероватније да Медијана настаје током епохе његовог пуног процвата, у периоду од II–IV века (Петровић 1999; Vasić 2005, 167–174).

На Медијани је најпре подигнуто велико пољопривредно газдинство отвореног типа, тзв. вила субурбана (*suburbium*), сачињена од стамбених и економских зграда, која је храном снабдевала војни логор и град на тлу данашњег Ниша. Радило се о типичном газдинству позног Царства, смештеном поред неке важније комуникације са циљем обезбеђивања намирница за урбана или војна насеља. Временом се комплекс на Медијани развио у читаво насеље са преко 80 објеката, међу којима се издвајају виле, терме, житница, штале и остаци аквадукта (Петровић 1994; Petrović 1995).

Највећи процват Медијана је доживела током првих деценија IV века, чему свакако доприноси посеће цара Константина Великог родном Наису (Vasić 2003). Тада је подигнут и репрезентативни летњико-

вац, намењен за боравак императора и високих државних службеника. Радило се о импозантној вили са перистилом и триклинијумом, која је представљала најзначајнији објекат официјелног типа на комплексу Медијане (Петровић 1994). О томе сведочи и централна позиција на локалитету, као и димензије грађевине која се простирала у правцу север–југ на површини од 6.800 m². Средишњи део виле чинио је перистил, типично римско двориште са тремом и низом бочних просторија приближних димензија. Ходником површине 100 m², вила је била повезана са термама на западу. На северној страни перистила, у централној оси, налазила се апсидијално завршена сала (триклинијум), највероватније намењена за аудијенцију. Испод тог објекта пронађен је систем подног грејања (хипокауст), док се у средишту ове дворане налазила фонтана.

О луксузу царске виле говори и њена богата декорација, данас потврђена бројним остацима мермерних стубова, рељефних украса парапетних плоча, ограда и скулптура (Vasić 2004a; Vasić i Gavrilović 2012; Plemić 2013). Зидове су красиле фреске, док су подови сходно старој римској традицији били украшени велелепним мозаицима који су заузимали површину од чак 945 m². Геометријске шаре прекривале су читав трем перистила, док су се у триклинијуму налазили фигурални мозаици митолошке садржине (Јеремић 2006, 146).

У последњим деценијама IV века Медијана је настрадала у великом пожару од кога се никада није потпуно опоравила. Иако је обновљена, с обзиром да више није имала значај царске резиденције, Медијана није достигла стари сјај. Током V века опустошили су је пљачкашки походи Хуна, а затим и Гота. Делимичну обнову доживеће још једном током владавине византијског императора Јустинијана (527–565), након чега почетком

VIII века, са продором Словена и Авара, живот на месту овог старог римског насеља и империјалног комплекса коначно замире (Милић 1983, 83).

Историјат археолошких истраживања на Медијани

За прва археолошка открића на Медијани заслужан је аустроугарски путописац и истражитељ старина, Феликс Каниц, који је у више наврата боравио у Србији. Током 1859. године он је први пут посетио Ниш, лоцирајући неколико римских споменика у граду. Приликом своје друге посете Нишу 1864. године, почео је планска истраживања на Тврђави, у Јагодин-Мали и Брзом броду (Медијани), где проналази темеље римског утврђења и остатке осмоугаоне грађевине чији је под био прекривен мозаиком (Каниц 1987-2, 174).

Током четврте деценије XX века почела су систематска археолошка ископавања Медијане (Оршић-Славетић 1934; Братанић 1938). Тада су откривени остаци монументалне виле са перистилом и триклинијумом, а посебно је био значајан рад Николе Вулића, који је нагласио првобитну Каницову тврдњу да се ту могло радити о царском комплексу Константиновог времена, подигнутог у близини термалних извора. Између осталих, Вулић је дао и препоруку да се остаци мозаика у триклинијуму конзервирају подизањем конструкције од тврдог материјала, па је тако у служби њихове трајне заштите над темељима овог објекта подигнута музејска зграда 1936. године (Јеремић 2006, 146).

Каснија ископавања Медијане потврдила су постојање велелепног царског летњиковца, откривајући и друге објекте на локалитету (Zotović, Petrović i Petrović 1967), уз бројне налазе различитих упот-

ребних предмета, новца и уметничких дела. Тако је приликом ископавања 1972. године нађен изузетни скупни налаз мермерних и порфирних скулптура у једној од западних просторија перистила виле (Јовановић 1975). Током заштитних археолошких истраживања на траси аутопута Ниш-Нишка Бања, 1975. године су откривени остаци виле са три конхе и агријумом, укупне површине око 420 m², чија је северна половина била уништена ранијом изградњом пута (Zotović 1975), док су приликом ископавања 1994-1996. године забележени и испитани остаци шест економских објеката, делови две некрополе, четири крила војничких барака, названих „Занатски центар“ због веће количине нађеног занатског и пољопривредног алата (Петровић 1996).

До изузетних открића на Медијани дошло се и током последњих деценија, а међу њима се свакако истиче фрагментована бронзана ограда, састављена од осам канцела на којима су очуване три херме (бисте) божанстава, нађена 2000. године. Она је највероватније била постављена као преграда у апсиди триклинијума, који је претворен у паганско светилиште приликом боравка императора Јулијана Апостате у Наису 361. године (Vasić 2004a). У истој фази археолошких истраживања (2000-2001. године), откривена је ранохришћанска црква из IV века, чији су под прекривали мозаици са Христовим монограмом у средишту (Васић 2004b), као и глава мермерне статуе изузетне лепоте (Plečić 2013). Такође, вредан налаз главе мермерне скулптуре која је припадала богињи Венери или Дијани забележен је 2011. године (Vasić i Gavrilović 2012).

Најновији циклус истраживања спроведен је у оквиру пројекта *Константинова вила на Медијани – пројекат презентације 2010–2013.* у извођењу Археолошког института из Београда, са циљем

комплетног сагледавања простора виле са перистилом и њеног адекватнијег представљања јавности.⁷

Презентација и мере заштите археолошког налазишта Медијана

Значај археолошког налазишта на Медијани потврђен је 1949. године, када је она проглашена за непокретно културно добро од изузетног значаја.⁸ До тог времена је над једним делом виле са перистилом била подигнута музејска зграда, која је првенствено имала заштитну улогу мозаика некадашњег триклинјума. Овај објекат је почев од његовог подизања све до данас, најрепрезентативнији део археолошког парка Медијана, с обзиром да пружа увид у део оригиналног римског здања са очуваним мозаицима, затим налазе скулптура и утилитарних предмета, као и остатке аквадукта којим је из термалних извора Нишке бање у царску вилу долазила топла вода. Изложени археолошки материјал на самом локалитету чини тек мањи део откривених покретних налаза, док је остатак где убрајамо фрагменте монументалне архитектонске пластике, скулптура, бронзану ограду са хермама божанстава и новац, изложен у оквиру сталне поставке античке збирке Народног музеја у Нишу (Дрча 2004).

Најзначајнији пројекат заштите овог локалитета, *Константинова вила на Медијани – Пројекат презентације 2010 – 2013*, покренут је у циљу обележавања јубилеја Миланског едикта 2013. године, са намером да се споменичко наслеђе адекватно представи стручној и широј јавности. Кроз реконзервацију и реконс-

трукцију појединих делова Константинове виле, терми и изложбеног простора музејске зграде, напори су били усмерени ка побољшању укупне презентације односно популаризацији културног наслеђа, као основама боље заштите и коришћења комплекса археолошког парка Медијане. Одатле је проистекла иницијатива за актуелну реализацију радова подизања заштитне конструкције изнад виле са перистилом, која је по свом распону највећа на Балкану, с обзиром на то да је предвиђено покривање простора од приближно 9000 m². Њена монтажа омогућиће финалну презентацију локалитета Медијана, што подразумева и откривање мозаичког пода перистила који је тренутно прекривен песком услед недостатка бољих услова за конзервацију. Паралелно са овим радовима врши се и прва конзервација мозаика у музејској згради од њеног оснивања 1936. године.⁹

Туристичка валоризација Медијане

Приликом разматрања искоришћености потенцијала археолошког парка Медијана, неопходно је извршити његову валоризацију у циљу утврђивања постојећег стања ресурса, чијом се проценом вредности постављају објективне и реалне могућности развоја туризма (Станковић 2004, 82). Један од научно признатих и препознатљивих модела туристичке валоризације за културна добра је модел Хилари ду Крос (Du Cros 2000), која уводи културно-туристичке субиндикаторе и степен њихове градације, одвојено за туристички сектор и сектор менаџмента културних добара, као и субиндикаторе за оцену робустности културног добра да прими посетиоце (Марковић и Петровић 2012, 251).

⁷ Презентација пројекта је доступна на сајту Археолошког института из Београда, види: <http://www.ai.ac.rs/projekti>.

⁸ По решењу Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС бр. 220/49 од 09. 02. 1949.

⁹ „Почело подизање заштитне конструкције на Медијани“, Политика Online, 02. 09. 2014. (приступ 30. 10. 2014).

Туристички сектор оцењује се према тржишној привлачности и факторима од значаја при стварању туристичког производа. Субиндикатори се генерално оцењују оценом од 0 до 5, док поједини индикатори имају и мање распоне бодова.¹⁰ Након оцењивања бодови се сабирају, а тржишна привлачност културних добара у туристичком сектору се оцењује на следећи начин: 0 до 20 бодова – слаба привлачност; од 21 до 40 бодова – средња привлачност; од 41 до 60 бодова – висока привлачност.

1. Тржишна привлачност:

- *Амбијент* археолошког налазишта Медијана, смештеног у природној долини Нишке котлине окружене рекама, јесте живописан, али недовољно уређен, што свакако онемогућава сагледавање некадашње синтезе раскошних римских објеката са околином пуном паркова и негованог зеленила, те је стога садашња оцена 2.
- *Познатост ван локалне области:* Медијана представља непокретно културно добро од изузетног значаја, добро познато ван локалне области. Предмет је посете многих туриста града Ниша, укључујући ту и ђачке екскурзије, па се може оценити са 4.
- *Важан националан симбол:* царски летњиковац на Медијани, као једна од резиденција првог хришћанског владара Константина Великог у близини његовог родног места, потврда је изузетног значаја простора југоисточне Србије у периоду позног Римског царства, па добија оцену 5.

¹⁰ Вредност субиндикатора је следећа: 0 – не поседује никакву вредности, 1-2 ниске вредности, 3-4 осредња и врло добра вредност, 5 – висока вредност. У случају сектора менаџмента културних добара, индикатор културно-историјски значај се оцењује следећим вредностима субиндикатора: ниска 0, средња 1, висока 2.

- *Може се испричати интересантна прича:* културни значај овог локалитета, као и његова бурна историја, едукованим интерпретаторима омогућавају да посетиоцима предоче интересантну причу, посебно везану за самог цара Константина Великог и начин римског живота на овим просторима. Стога се може доделити оцена 5.
- *Поседује особине које га диференцирају од околних културних добара:* по својој садржини археолошки парк Медијана се јасно издваја од других локалитета у близини, па добија оцену 5.
- *Привлачност за специјалне потребе:* услед непостојања одговарајуће инфраструктуре на локалитету погодне за смештај већег броја посетилаца, као и делимичне неуређености стаза, Медијана није погодна за организацију културно-едукативних догађаја, те стога добија оцену 2.
- *Комплементарност са другим туристичким производима на дестинацији:* посета Медијани је комплементарна са бањским туризмом (Нишка бања), као и другим туристичким производима града Ниша (културни, едукативни, верски, излетнички). Оцена је 4.
- *Туристичка активност у региону:* степен туристичке организације у региону је још увек доста низак, потребна је већа едукација локалног становништва, као и јача сарадња туристичких и културних радника у циљу промоције овог археолошког налазишта. Не поседује сталну службу водича на иностраним језицима, свој сајт, као ни туристичке промоције на сајмовима у региону. Оцена је 1.
- *Културно добро се асоцира са културом:* Медијана се само делимично асоцира са културом, првенствено због богатства културних споменика самог

града Ниша. На самом локалитету не постоји могућност организовања културних манифестација. Оцена 2.

2. Фактори од значаја при стварању туристичког производа:

- *Приступ културном добру*: приступ археолошком локалитету је тренутно ограничен, због извођења радова на њему. Оцена 1.
- *Транспорт од емитивног центра до културног добра*: До саме локације може се стићи аутомобилом или аутобусом. Повезаност Ниша са свим значајним градовима у Србији је добра, док се из Београда лако може доћи ауто-путем Е-75 (удаљеност 231 км). До Медијане саобраћа градски аутобус из центра Ниша или аутобус из правца Нишке бање. Оцена 3.
- *Близина других атракција*: археолошко налазиште Медијана налази се у саставу града Ниша, па је самим тим и близу других атракција овог града. Оцена 2.
- *Остале инфраструктуре*: на локалитету не постоји одговарајућа инфраструктура намењена одмору туриста (угоститељски објекат, тоалет и сл.), као ни адекватан паркинг. Постоји објекат за продају карата са мањим тргом и клупама. Не постоји објекат за продају сувенира и пропагандног материјала. Оцена 1 (слабе 0, адекватне 1-2, добре 3-4, одличне 5).

Према свему наведеном, укупна оцена индикатора туристичког сектора је 37, односно степен тржишне привлачности је осредњи (висока вредност), као и услови за стварање туристичког производа.

Са друге стране, сектор менаџмента културних добара оцењује субиндикаторе културно-историјског значаја и отпорности на туристичку посету.

1. Културно- историјски значај

- *Уметничка вредност*: археолошки локалитет Медијана има врло велику уметничку вредност, с обзиром да је простор царске виле, као и других објеката, био раскошно украшен подним мозаицима, рељефним декорацијама парпетних плоча и стубова односно мермерним скулптурама. Стога овај субиндикатор носи највишу оцену 2.
- *Историјска вредност*: римско насеље на Медијани сведочи о животу античких становника Наиса кроз неколико векова, као и постојању јединственог империјалног комплекса, те стога и овај субиндикатор носи највишу оцену 2.
- *Едукациона вредност*: уз помоћ кустоса на локалитету, посетиоци могу чути интересантне приче из античке прошлости Ниша. Оцена 2.
- *Научно-истраживачка вредност*: Медијана привлачи бројне археологе и друге стручњаке почев од првих открића у XIX веку. Предмет је многих научних скупова и радова, од националног и међународног значаја. Оцена 2.
- *Друштвена вредност*: вредност Медијане као места друштвеног окупљања, било поводом стручних скупова или различитих културних догађаја, врло је ниска услед недовољне прилагођености локалитета и лошије друштвене афирмације. Оцена 0.
- *Реткост културног добра*: Медијана представља ретко културно добро, по величини јединствено римско насеље субурбаних вила, као и пример царског летњиковца из доба Константина. Оцена 2.
- *Репрезентативност*: Иако је добар репрезент времена када настаје, узимајући у обзир начин градње, технологију и налазе уметничких дела, сама

репрезентативност налазишта није на завидном нивоу јер је степен истражености и конзервације постојећих објеката још увек незадовољавајући. Оцена 1.

2. Отпорност

- *Осетљивост културног добра:* Осетљивост локалитета је прилична, што додатно условљавају и тренутно неадекватне мере заштите. Свака неконтролисана акција, посебно веће групе посетилаца може имати последице. Оцена 2.
- *Стање репарације:* у току је подизање заштитне конструкције над главним делом локалитета (вила са перистилом) која ће омогућити добру репарацију нађених објеката и мозаика. Тренутно су конзервирани мозаици само једног дела локалитета. Оцена 1.
- *План управљања:* Министарство културе у сарадњи са Археолошким институтом из Београда и Заводом за заштиту споменика Ниш, реализује пројекат извођења заштитне конструкције на Медијани, као први део фазе коначне презентације овог археолошког локалитета. Потребно је истаћи постојање мастер плана руте „Путевима римских царева,“ која укључује и Медијану, развијајући културно-историјску туру везану за староримско наслеђе, као један од приоритета туристичког развоја у Србији. Оцена 5.
- *Мониторинг и одржавање:* Медијана поседује заштитну ограду, ноћно осветљење и систем обезбеђења. Оцена је 5.
- *Потенцијал за инвестирање:* Археолошки парк Медијана поседује велики потенцијал за инвестирање у заштитну и туристичку инфраструктуру, као важну ставку у развоју културно-туристичке понуде на локалном и регионалном нивоу. Оцена 5.

- *Могућност негативног утицаја посетилаца на физичко стање културног добра:* с обзиром на осетљивост археолошких ископина, а посебно неадекватну уређеност локалитета, могућност оштећења од стране посетилаца је велика. Ипак, са новим стручним пројектом заштите, она се доста смањује. Оцена 4.
- *Могућност негативног утицаја посетилаца на локалну заједницу:* Имајући у виду да се локалитет налази на ненасељеној парцели, могућност негативног утицаја посетилаца на локалну заједницу је веома мала. Оцена је 5.
- *Могућност да модификација има негативан утицај на физичко стање културног добра:*

Постоји могућност да се приликом развоја туристичког производа изведу модификације попут уређења зелених површина, додатног извођења стаза, уређења прилаза и паркинга. Ипак стручним планирањем избегава се негативан утицај на физичко стање културног добра. Оцена 5.

- *Могућност да модификација има негативан утицај на локалну заједницу:* стручним планирањем и извођењем ова могућност се искључује. Оцена 5.

На основу приказаних индикатора и вредности субиндикатора добија се укупна оцена 48 за сектор менаџмента културних добара, што представља високу вредност.¹¹

Конечно, на основу изнете анализе по моделу Хилари ду Крос, можемо закључити да археолошки парк Медијана представља културно добро осредње вредности индикатора тржишне привлачности (са тенденцијом ка високој) и високе културне значајности/отпорности, што га чини доста подесним за развој туризма на дестинацији.

¹¹ Осетљивост/мала културна вредност 0-20, осредња вредност 21-40, висока вредност 41-60.

Закључак

Археолошки парк Медијана представља једно од најзначајнијих налазишта из периода римске доминације на тлу Србије. То између осталог потврђују и непрекидна ископавања на истом, која у континуитету трају готово 80 година. Вила са перистилом и триклинијумом, највероватније царска резиденција настала у доба императора Константина Великог, остаци других вила субурбана, терме, житница, аквадукт и водоторањ, као и сакралне грађевине, само су део овог великог и недовољно истраженог комплекса. Међутим, упркос врло атрактивној садржини, мноштву нађених употребних предмета и уметничких дела, овај локалитет још увек није адекватно туристички представљен.

Анализа коју смо методолошки применили у поступку његове валоризације, показала је високу вредност индикатора културне значајности и отпорности на посету туриста, односно осредњу тржишну привлачност (са тенденцијом ка високој), што само говори о могућностима већег искоришћавања његовог потенцијала у будућности. Морамо напоменути да је ова анализа вршена у тренутку када се на локалитету изводи један од најзначајнијих пројеката његове заштите а потоње и конзервације односно презентације, подизање чврсте конструкције над вилом са перистилом, чији ће завршетак, надамо се, доста поправити резултате наредних оцењивања.

Ипак, у циљу добијања коначног и модерног туристичког производа на Медијани, неопходно је још доста ангажовања, посебно кроз заједничку сарадњу надлежних институција струке (Регионални завод за заштиту споменика културе Београд, Завод за заштиту споменика Ниш, Народни музеј Ниш, Археолошки институт Београд) и туристичких органа (Министарство трговине, туризма и те-

лекомуникација РС, Туристичка организација Србије, Туристичка организација Ниша и др.). На тај начин обезбедиће се инвестиције потребне за изградњу неопходне инфраструктуре (паркинг, сувенирница, додатне стазе за усмерено кретање посетилаца, кафе или ресторан за предах туриста) и едукацију стручног кадра са знањем страних језика.

Такође, већа атрактивност у презентацији кроз оживљавање аутентичне атмосфере може се постићи одећом из римског доба коју би носили водичи, затим излагањем једног дела археолошких налаза који се данас чувају у Нишком музеју *in situ* или пак реконструкцијом пејзажног уређења које је некада красило амбијент раскошних вила. Додатно, богатији промотивни материјали и промоција на иностраним сајмовима туризма, могу подићи свест о постојању Медијане код туриста из региона. Са друге стране, уређење једног дела локалитета у правцу могућности организовања културних дешавања (концерти, предавања, представе и сл.), сврстали би га и у потенцијале манифестационог туризма. Сигурно је да залагањем стручне јавности, кроз спрегу рада надлежних институција, Медијана може постати једно од главних одређишта културног туризма југоисточне Србије, док би њено комплетно туристичко искоришћавање поред остваривања позитивних економских ефеката и повећања запослености локалног становништва, допринело и побољшању генералног туристичког имиџа града Ниша.

Литература

- Берић, Д., Ивков-Џигурски, А. и Томић, Н. 2012. Туристичка валоризација римског царског града Феликс Ромулијана. *Гласник Српског географског друштва* 92(3): 131–143.

- Бесермењи, С. и Пивац, Т. 2008. Туристички значај Сирмијума. *Зборник радова ПМФ – Географски институт* (Београд) 56: 151–164.
- Братанић, Р. 1938. Археолошка истраживања у Брзом Броду. *Старинар* XIII: 199–204.
- Vasić, M. 2003. Boravci Konstantina I u Nišu. *Zbornik radova „Kult Sv. Cara Konstantina između Istoka i Zapada”* (Niš, 15. decembar 2001), Niš: Punta, 25–29.
- Vasić, M. 2004a. Bronze Railing from Mediana. *Старинар* LIII–LIV (2003–2004): 79–109.
- Васић, М. 2004b. Хроника ископавања Медијане 2000–2002. *Старинар* LIII–LIV (2003–2004): 288–294.
- Vasić, M. 2005. Mediana – domaine impérial ou bien privé, in: *Römische Städte und Festungen an der Donau. Akten der regionalen Konferenz, organisiert von Alexander von Humboldt-Stiftung*, Beograd, 16–19 Oktober 2003 (ed. M. Mirković), Beograd: Filozofski fakultet, 167–177.
- Vasić, M. and Gavrilović, N. 2012. Venus or Diana from Mediana. *Starinar* LXII: 137–149.
- Воза, Д. и Вуковић, М. 2012. Туристичка атрактивност археолошког локалитета Феликс Ромулијана. *Гласник Српског географског друштва* 92(3): 157–169.
- Дрча, С. 2004. *Naissus, Археолошко благо Ниша – од неолита до средњег века*. Каталог изложбе у САНУ (ур. Д. Давидов), Београд, 49–58.
- Живић, М (ур.). 2003. *Felix Romuliana: 50 година одгонетања*. Зајечар: Народни музеј.
- Zotović, Lj. 1975. Medijana – Niš – zaštitni radovi na trasi puta. *Arheološki pregled* 17: 75–77.
- Zotović, Lj., Petrović, N. i Petrović, P. 1967. Niš, Medijana, antičke terme. *Arheološki pregled* 9: 99–100.
- Јерemiћ, Г. 2006. Мозаици Медијане – нека разматрања. *Ниш и Византија* IV: 145–158.
- Јовановић, А. 1975. Неки аспекти проблема скупног налаза скулптура са Медијане код Ниша. *Старинар* XXIV–XXV (1973–74): 57–65.
- Јовановић, А. 2006. *Гло Србије завичај римских императора*. Београд: Принципи Бонарт Прес.
- Каниц, Ф. 1987. *Србија – земља и становништво* 1-2. Београд: Српска књижевна задруга.
- Марковић, Ј. и Петровић, М. 2012. Туристичка валоризација археолошког налазишта Виминацијум према моделу Хилари ду Крос. *Зборник радова Департамента за географију, туризам и хотелијерство* (ПМФ Нови Сад) 41/2012: 248–262.
- Милић, Д. (ур.). 1983. *Историја Ниша I – Од најстаријих времена до ослобођења од Турака 1978 године*. Ниш: Градина.
- Milošević, G. 2006. Roman Naissus between the Archeological Park and Modern Town – Archeological Park «Mediana». *21 st International Congress of Byzantine Studies*, London, 21/26 August 2006.
- Милошевић, Г. 2013. Архитектура резиденцијалног комплекса на Медијани, у *Константин Велики и Милански едикт 313. Рађање хришћанства у римским провинцијама на тлу Србије* (ур. Поповић, И., Борић-Брешковић, Б.), Београд: Народни музеј, 118–125.
- Оршић-Славетић, А. 1934. Археолошка истраживања у Нишу и околини. *Старинар* VIII–IX (1933–1934): 303–310.
- Петровић, П. 1994. *Медијана – резиденција римских царева*. Београд: САНУ и Археолошки институт, Ниш: Народни музеј.
- Petrović, P. 1995. Villa and domus tribuni at Mediana, in *The Age of Tetrarchs* (ed. D. Srejić), Belgrade: SANU, 232–243.
- Петровић, П. 1996. Медијана. Античко насеље са вилама. *Старинар* XLVII: 295–300.
- Петровић, П. 1999. *Ниш у античко доба*. Ниш: Просвета.

- Plečić, B. 2013. The marble head of a statuette from Mediana. *Starinar* LXIII: 237–243.
- Поповић, В. 2003. *Sirmium – град царева и мученика (сабрани радови о археологији историји Сирмијума)*. Сремска Митровица и Београд: Благо Сирмијума и Археолошки институт.
- Станковић, С. 2003. Национални парк Ђердап – Полуфункционална туристичка регија. *Гласник Српског географског друштва* 83(1): 43–56.
- Станковић, С. 2004. Туристичка валоризација геоморфолошких објеката геонаслеђа Србије. *Гласник Српског географског друштва* 84: 79–88.
- Spasić-Đurić, D. 2002. *Viminacium: the Capital of the Roman Province of Upper Moesia*. Požarevac: National museum.
- Srejović, D. 1969. *Lepenski vir: nova praistorijska kultura u Podunavlju*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Srejović, D. i Babović, Lj. 1995. *Lepenski vir*. Beograd: Narodni muzej.
- Cros, du H. 2000. *Planning for Sustainable Cultural Heritage Tourism in Hong Kong*. Final Report to the Lord Wilson Heritage Trust Council, SAR.
- Ђукић, В. и Тодоровић, М. 2008. Културни туризам – мост између културе и туристичке политике. *Зборник радова Факултета драмских уметности* 13-14: 265–283.
- Ђирић, Ј. 1974. *Прилог историјско-географском проучавању локација Ниша*. Ниш.
- Ђирковић, С. 2003. Споменици културе од изузетног значаја као туристичка вредност Србије. *Гласник Српског географског друштва* 83(2): 71–86.